

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2021-5-1>

УДК 338.45; 658.1

JEL D20, F23, G38, M21, O19

О. В. Ляховська

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділу проблем реального сектору економіки регіонів

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього
НАН України», м. Львів

e-mail: skalecka.olena@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4838-5619>

МІСЦЕ ТА РОЛЬ КОРПОРАЦІЙ У ВІТЧИЗНЯНОМУ МАШИНОБУДУВАННІ

Досліджено основні тенденції розвитку машинобудівних підприємств в Україні. Зокрема, з'ясовано, що великі та середні машинобудівні підприємства реалізували продукції більше, а рівень рентабельності їхньої діяльності вищий, аніж малих підприємств. Виявлено зниження обсягів інвестування в розвиток вітчизняних машинобудівних виробництв. Визначено частку транснаціональних компаній (ТНК) у машинобудівних виробництвах України. Окреслено виробничу спеціалізацію ТНК та зазначено, що це здебільшого проміжні виробники, які займаються виготовленням окремих комплектуючих для провідних автомобілебудівних компаній. Зазначено, що переважна кількість машинобудівних ТНК в Україні функціонує за толінговими схемами, тобто із залученням давальницької сировини. Підкреслено необхідність розвитку вітчизняних виробництв для зміцнення їхніх конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках машинобудування.

Ключові слова: машинобудування, корпорації, транснаціональні компанії, інвестиції, толінг.

Lyahovska O. THE PLACE AND ROLE OF CORPORATIONS IN DOMESTIC MACHINE BUILDING

The main trends in the development of machine-building enterprises in Ukraine are studied. The research proves that large and medium-sized machine-building enterprises sell more products, and the level of profitability of their activities is higher than that of small enterprises. These trends are due, in particular, to the fact that large and medium-sized machine-building enterprises could provide greater funding for the production and development of technical and technological processes, the creation of research units and diversification of markets through international trade and more. A decrease in investment in the development of domestic machine-building industries and a decrease in the share of machine building in investment financing of the industrial sector of the economy are revealed. The paper specifies that in recent years, international corporations, which have established their subsidiaries and production units in Ukraine, have started to play a significant role in the structure of machine-building industries. The share of TNCs in machine-building industries is determined. In particular, the paper shows that in 2020, about 18 subsidiaries of well-known world manufacturers of machine-building products were active, producing 10.45% of sold machine-building products in Ukraine. Such companies involved 10.32% of mechanical engineering workers in general, and the wage bill was 12.45%. The production specialization of machine-building TNCs is outlined. These are mostly intermediate manufacturers engaged in the manufacture of individual components for leading automotive companies. The research emphasizes that the vast majority of machine-building TNCs in Ukraine operate on tolling schemes. Foreign companies are the consumers of TNCs' final products. Accordingly, the share of such products in the Ukrainian export of mechanical engineering is also quite high. This primarily applies to the production of electrical machines (subgroup 85). The expediency of the development of domestic industries to strengthen their competitive position in domestic and foreign markets is emphasized.

Key words: machine building industry, corporations, multinational companies, investments, tolling.

Постановка проблеми. Машинобудування – один з першорядних секторів промислового сектору національної економіки, що об'єднує діяльність понад 7300 підприємств (15% загальної кількості промислових підприємств у 2019 р.), у роботі яких зайнято близько 318 тис. осіб (15% працівників промисловості). Вагоме значення для машинобудування України мали підприємства з потужною виробничою базою, які інвестували в розвиток науково-технічного прогресу та інноваційних технологій, забезпечили створення якісних умов праці та розвиток трудового потенціалу, створили конкурентоспроможні позиції на світовому ринку та інше. До них належать вітчизняні корпорації, а також

дочірні підприємства транснаціональних компаній (ТНК). Роль цих компаній у машинобудуванні за останні роки зросла, а їхня частка в окремих показниках стала основною, тому доцільно дослідити обрану тему, а також виявити перспективні напрями розвитку машинобудування в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми діяльності машинобудівних підприємств досліджувались у працях українських і зарубіжних вчених. Зокрема, тенденції і особливості функціонування машинобудування України розглядалися у роботі Л. Й. Созанського, Л. П. Коваль [1]. Результати оцінювання діяльності машинобудівних підприємств були представлені у праці О. С. Циганова, С. А. Бурлан,

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Н. В. Каткової [2]. Підходи до управління діяльністю підприємствами цього сектору промисловості досліджували В. В. Постова, І. В. Левицька [3]. Аналіз господарської діяльності машинобудівних підприємств і напрями її покращення розглядали у своїх роботах Д. В. Козлов [4], І. В. Кривов'язюк [5]. Водночас тема діяльності машинобудівних корпорацій в Україні не є остаточно вирішеною та з огляду на її актуальність потребує проведення подальших досліджень.

Метою статті є дослідження місця та ролі корпорацій у вітчизняному машинобудуванні.

Основні результати дослідження. Основними в українському машинобудуванні були підприємства з потужною виробничою базою і налагодженим ринком збуту. Більшість вітчизняних машинобудівних підприємств сформовані на довгій історії

функціонування і пройшли багаторічний процес реформування та модернізації. Безумовно, розвиток цих складових вплинув на формування провідних для економіки виробництв. Переважно це великі та середні підприємства різних форм власності. Частка таких підприємств у загальній кількості машинобудівних підприємств в Україні за останнє 10-ліття суттєво зменшилась (14,5% у 2020 р. проти 20,5% у 2010 р.), проте вони домінують у структурі виробництва за обсягом реалізованої продукції. Зокрема, частка великих підприємств у реалізованій продукції машинобудування у 2020 р. становила 29,40% (проти 59,50% у 2010 р.), а середніх – 56,70% (проти 34,80% у 2010 р.) (рис. 1). Малі підприємства виготовляли лише 13,90% продукції машинобудування (проти 5,70% у 2010 р.).

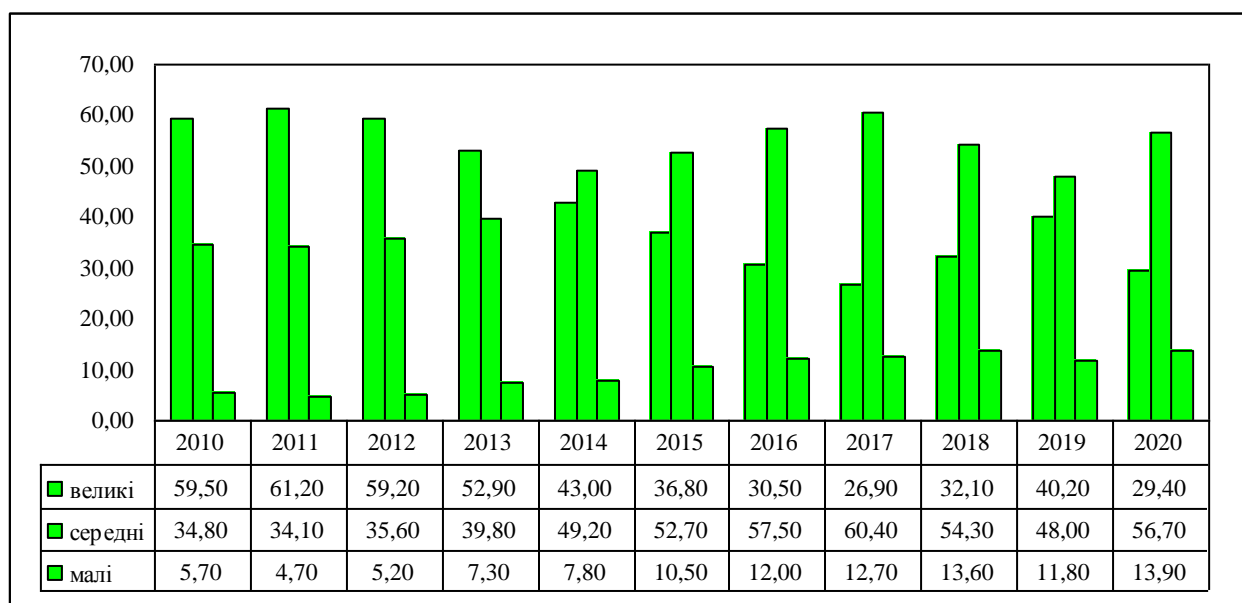

Рис. 1. Структура реалізованої продукції машинобудування в Україні (у розрізі підприємств), %

Джерело: побудовано за даними [6].

На великих і середніх машинобудівних підприємствах у 2020 р. було зайнято 87,7% працівників цього сектору промисловості (проти 91,9% у 2010 р.). Водночас на підприємства припало 92,3% витрат на оплату праці в машинобудуванні.

Наведені тенденції зумовлені, зокрема, тим, що великі та середні машинобудівні підприємства могли забезпечити більші обсяги фінансування виробничої діяльності та розвитку техніко-технологічних процесів, створення науково-дослідних підрозділів і диверсифікації ринків збуту завдяки розвитку міжнародної торгівлі та ін. Наприклад, у 2019 р. частки великих і середніх підприємств в обсязі капітальних інвестицій у машинобудування становили 55,70% і 39,32% відповідно, тоді як малих – 4,97%.

Найвищу (з нестабільною тенденцією до зростання) рентабельність операційної діяльності в секторі машинобудування демонструють великі підприємства. У 2019 р. значення цього показника в сегменті великих машинобудівних підприємств

перевищувало його значення в сегментах середніх і малих підприємств у 2,94 раза і 1,77 раза відповідно, тоді як у 2010 р. ці співвідношення становили 1,43 і 2,5 раза (рис. 2).

Незважаючи на розмір чи форму власності, машинобудівні підприємства в Україні потребують постійного оновлення і стимулювання інноваційного розвитку (зокрема, за допомогою інвестиційних ресурсів). Але останніми роками динаміка інвестицій у цьому секторі промисловості була нестабільною: криза 2014 р. спричинила зменшення притоку інвестицій, а з 2015 р. відбулось їх зростання. Водночас спостерігалось зменшення частки машинобудування в інвестиційному фінансуванні промислового сектору економіки. У 2019 р. частка машинобудування у структурі капітальних інвестицій у промисловість становила лише 4,3% (проти 7,2% у 2015 р.), а у структурі прямих іноземних інвестицій – 7,0% (проти 7,9%). Упродовж останніх п'яти років обсяги прямих іноземних інвестицій у

машинобудування значно перевищували обсяги капітальних: у 2019 р. на 90,01% (проти 171,74% у 2015 р.) (рис. 3). Такі тенденції зумовлені інвестиційною привабливістю машинобудівних виробництв в Україні для іноземних інвесторів,

передусім європейських, завдяки наявності дешевої кваліфікованої робочої сили, базових виробничих потужностей, інфраструктури, сприятливого географічного розташування та ін.

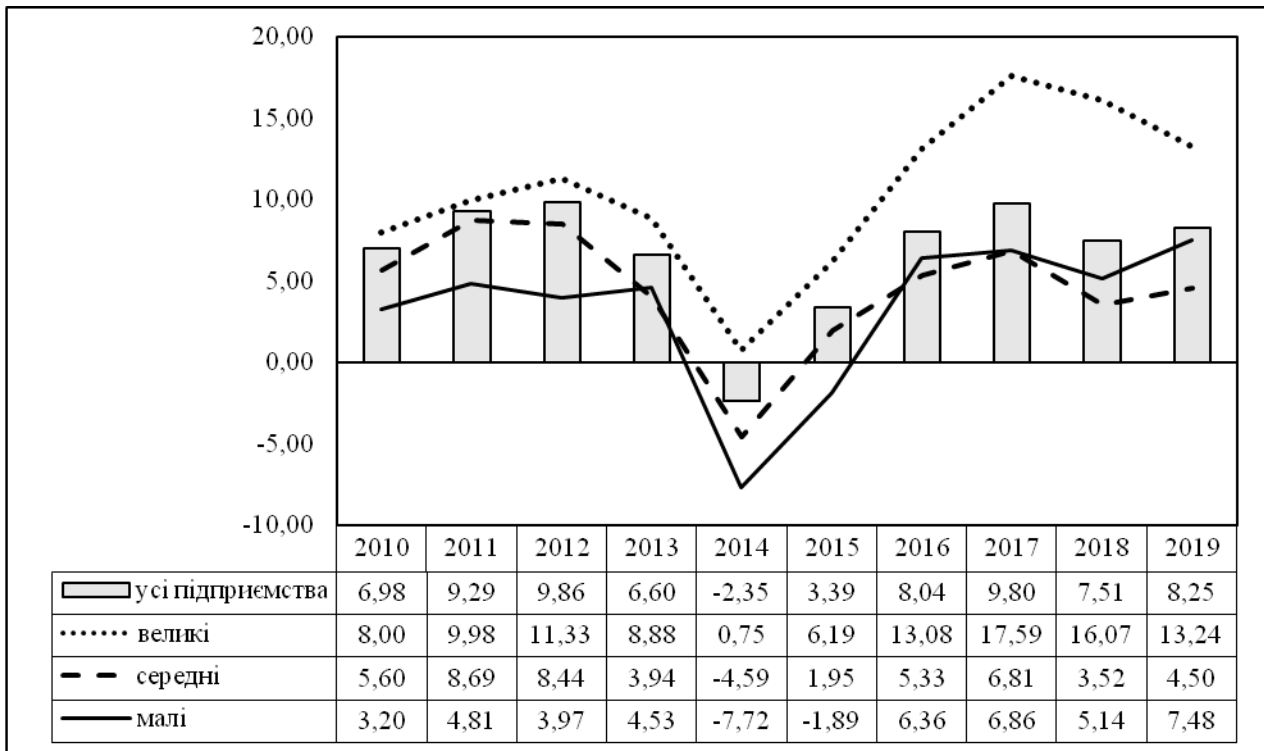

Рис. 2. Рентабельність операційної діяльності машинобудівних підприємств в Україні, %

Джерело: побудовано за даними [6].

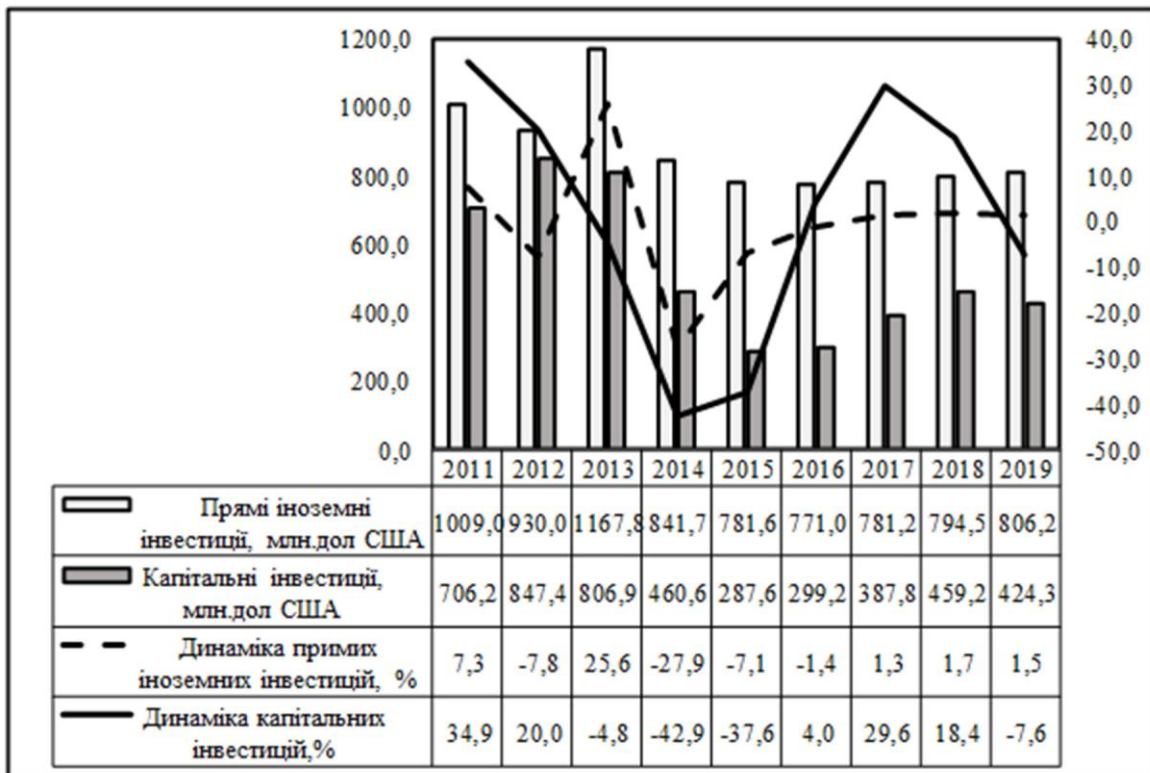

Рис. 3. Обсяг і динаміка (темпи приросту) інвестицій у машинобудування в Україні

Джерело: побудовано за даними [6].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Як наслідок, у структурі машинобудівних виробництв останніми роками суттєву роль почали відігравати міжнародні корпорації, які створили свої дочірні підприємства та виробничі підрозділи на території України. Наприклад, у 2020 р. активно функціонували близько 18 дочірніх компаній відомих світових виробників машинобудівної продукції (або ТНК), які виробляли 10,45% реалізованої машинобудівної продукції в Україні. У діяльності таких компаній було зайнято 10,32% працівників машинобудівної галузі, а фонд оплати праці становив 12,45%.

Діяльність ТНК в Україні зосереджена переважно в секторі виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (коди 29-30 за КВЕД). У 2020 р. дев'ять підприємств реалізували практично половину продукції названих виробництв, працевлаштували 19,30% працівників, а фонд оплати праці становив 24,15% цього сектору машинобудування.

Виробництвом комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (код 26 за КВЕД) зайняті два

підприємства з іноземним капіталом. У 2020 р. на них припадало 10,06% продукції і 9,78% кількості працівників цього сектору машинобудування, фонд оплати праці яких становив 16,29% загального у виробництві комп'ютерів, електронної та оптичної продукції.

В інших секторах машинобудування в Україні частка ТНК значно менша. Наприклад, виробництвом машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (код 28 за КВЕД), займаються п'ять підприємств ТНК, що у 2020 р. реалізували 3,86% продукції цього сектору машинобудування, в їхній роботі було зайнято 1,64% працівників, а витрати на оплату праці становили близько 0,72%. У виробництві електричного устаткування (код 28 за КВЕД) функціонують два підприємства ТНК, що реалізували 2,28% продукції цього сектору машинобудування, працевлаштували 5,45% осіб, фонд заробітної плати яких становив 5,06% загального у виробництві машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (рис. 4).

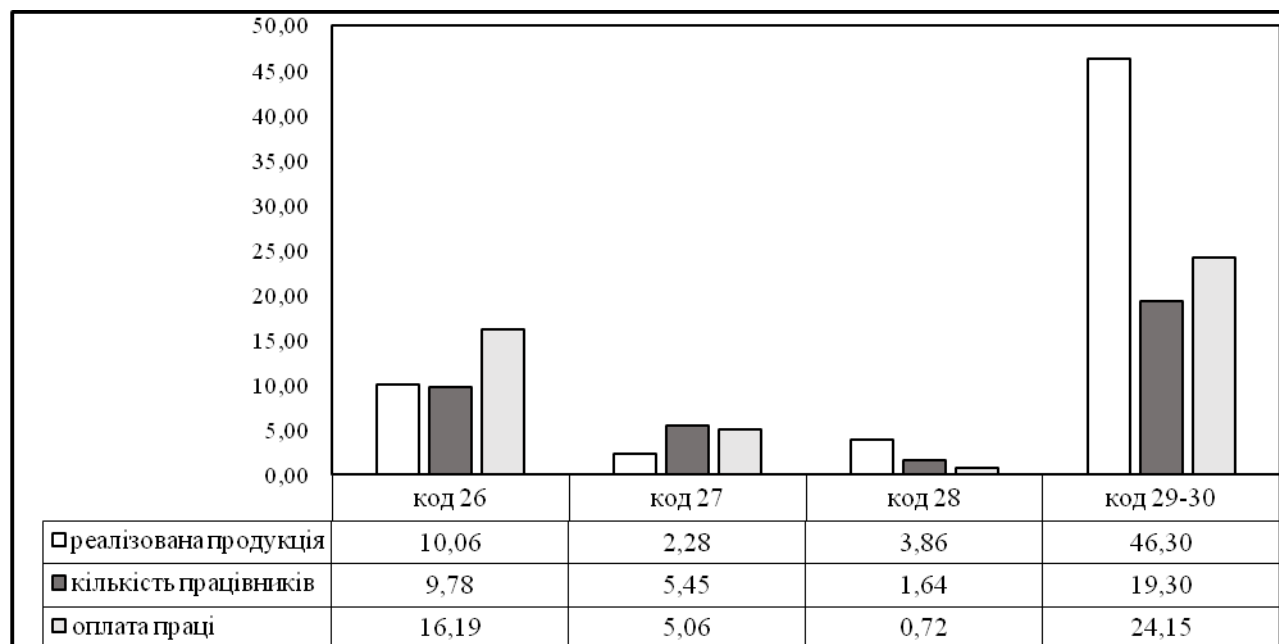

Рис. 4. Частка ТНК в основних показниках машинобудування в Україні у 2020 р., %

Джерело: побудовано за даними [6].

Підприємства ТНК в Україні – це здебільшого проміжні виробники, які займаються виготовленням окремих комплектуючих (кабелів, запчастин) для провідних автомобілебудівних компаній (табл. 1). Ці підприємства є лише окремими (переважно дрібними й досить відірваними) ланками світових ланцюгів створення доданої вартості.

Окрім того, переважна кількість машинобудівних ТНК в Україні функціонує за толінговими схемами, тобто із залученням давальницької сировини. Споживачами кінцевої продукції ТНК є іноземні компанії. Відповідно, частка такої продукції в українському експорті машинобудування теж досить

висока. Передусім це стосується товарної підгрупи 85 (табл. 2).

Висновки. Корпоративні бізнес-структури, що займаються виробництвом машинобудівної продукції, мають значні конкурентні переваги над малим бізнесом, на що вказують результати їхньої діяльності (зокрема, ідеться про вищу рентабельність). Проте доцільно звернути увагу на зростання частки ТНК в їхній структурі, а також на різке зниження кількості вітчизняних великих підприємств (19 підприємств у 2020 р. проти 52 підприємств у 2010 р.).

Виробнича спеціалізація машинобудівних ТНК в Україні

Виробництво	Код за КВЕД	Назва підприємства	Продукція
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	ТОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед»	Трансформатори для електронної промисловості
		ТОВ «ХАН-Електробау Україна»	Трансформатори для електронної промисловості
Виробництво електричного устаткування	27	ТОВ «Фуджікура Аутомотів Україна Львів»	Електрична в'язка для автомобілів
		ТОВ «ДП Рельполь-Альтера»	Електророзподільна та контрольна апаратура
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	ПрАТ «СКФ Україна»	Роликові конічні та голчасті підшипники, компоненти підшипників
		ТОВ «Дювельсдорф Україна»	Машини та обладнання для сільського господарства та промисловості
		ТОВ «Діскавері – бурове обладнання (Україна)»	Бурові установки, проектування та виготовлення комплектуючих, а також забезпечення сервісного обслуговування тощо
		ТОВ «Манн+Хуммель ФТ Україна»	Фільтри та фільтруючі елементи для автомобілів та дорожнього машинобудування
		ТОВ «Камоці»	Пневматичні компоненти і обладнання для промислової автоматики
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	29-30	ТОВ «Кромберг енд Шуберт Україна ЛУ»	Проектування та виробництво кабельних систем
		ТОВ «Кромберг енд Шуберт Україна ЖУ»	Проектування та виробництво кабельних систем
		ТОВ «Ядзакі Україна»	Автокабельна продукція і комплектуючі до автомобілів
		ТОВ «Унгвайер»	Автокабельна продукція
		ТзОВ «Леоні Ваерінг Системс УА ГмбХ»	Кабелі для автомобільної індустрії
		ТОВ «Електроконтакт Україна» (ТОВ «ЕКУ»)	Кабелі і кабельні системи
		ТОВ «СЕ Борднетце – Україна»	Кабельна продукція
		ТОВ «Аутомотів Електрік Україна»	Виробництво електричної в'язки для автомобілів
ТОВ «Костал Україна»	Розробк і виробництво електронних і електро-механічних виробів для автомобільної промисловості		

Джерело: складено автором за даними [7].

Таблиця 2

Частка продукції, виготовленої з давальницької сировини, в українському експорті машинобудування, %

Товарна група	2018 р.	2019 р.	2020 р.
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	48,19	43,63	45,30
84 реактори ядерні, котли, машини	2,00	1,56	1,51
85 електричні машини	46,18	42,08	43,79
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	4,29	2,15	2,34
86 залізничні локомотиви	0,01	0,00	0,00
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	0,41	0,26	0,15
88 літальні апарати	0,04	0,06	0,29
89 судна	3,83	1,83	1,90
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,15	0,13	0,12
90 прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,14	0,12	0,11
91 годинники	0,01	0,01	0,00

Джерело: побудовано за даними [6].

Функціонування ТНК на території України можна розглядати з двох точок зору. По-перше, це очікування позитивного соціально-економічного ефекту: робочі місця, оплата праці, навчання персоналу, забезпечення соціальних виплат і податків, набуття позитивного досвіду роботи з новими технологіями та інноваційними рішеннями, можливість налагодження співпраці у сфері постачання сировини, купівлі продукції, обміну

досвідом та інше. По-друге, діяльність ТНК на території України може створити загрози для економіки: зростання конкуренції для вітчизняних виробників, зростання фінансової залежності від результатів діяльності ТНК (заробітна плата, податки інші соціальні платежі), використання природних ресурсів і забруднення екології та інше. Відповідно, рівень впливу ТНК на економіку залежить від концентрації їх у виробництві, особливостей

діяльності, а також від конкурентних переваг виробників, які функціонують на ринку. Тому доцільно розвивати вітчизняні виробництва, зміцнювати їхні конкурентні позиції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Окрему увагу слід приділити збільшенню інвестування в інновації та розвиток технологій. Водночас на рівні підприємницької діяльності ефективними можуть бути заходи щодо укрупнення виробництв для створення конкурентного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Созанський Л. Й., Коваль Л. П. Тенденції та особливості функціонування машинобудування України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 22. С. 55-62. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.22.55>
2. Циганова О. С., Бурлан С. А., Каткова Н. В. Оцінювання результативності діяльності підприємств машинобудування України. *Проблеми економіки*. 2020. № 1(43). С. 197-206. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-197-206>
3. Постова В. В., Левицька І. В. Системний підхід до управління інноваційною діяльністю підприємств машинобудування. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 4(78). С. 158-169.
4. Козлов Д. В. Аналіз господарчої діяльності машинобудівного підприємства для подальшої інтерналізації негативних екстерналій в умовах сталого розвитку. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка*. 2021. № 1. С. 323-329. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2021.1-37>
5. Кривов'язюк І. В. Напрями інтенсифікації діяльності підприємств машинобудування. *Економічний форум*. 2018. № 3. С. 116-122.
6. *Державна служба статистики України*: сайт. 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Підприємства. *Бізнес-гід*: сайт. 2021. URL: <https://business-guide.com.ua/enterprises?q=&o=&v=550>

References

1. Sozansky, L. Yo., & Koval, L. P. (2021). Tendentsiyi ta osoblyvosti funktsionuvannya mashynobuduvannya Ukrainy [Trends and features of the mechanical engineering of Ukraine]. *Investytsiyi:*

pratyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 22, 55-62. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.22.55> [in Ukrainian].

2. Tsyhanova, O. S., Burlan, S. A., & Katkova, N. V. (2020). Otsynuyuvannya rezul'tatyvnosti diyal'nosti pidpryyemstv mashynobuduvannya Ukrainy [Evaluation of the effectiveness of machine-building enterprises of Ukraine]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 1(43), 197-206. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-197-206> [in Ukrainian].

3. Postova, V. V., & Levitska, I. V. (2016). Systemnyy pidkhyd do upravlinnya innovatsiynoyu diyal'nistyuu pidpryyemstv mashynobuduvannya [A systematic approach to the management of innovative activities of mechanical engineering enterprises]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences*, 4(78), 158-169. [in Ukrainian].

4. Kozlov, D. V. (2021). Analiz hospodarchoyi diyal'nosti mashynobudivnoho pidpryyemstva dlya podal'shoyi internalizatsiyi nehatyvnykh eksternaliy v umovakh staloho rozvytku [Analysis of the economic activity of the machine-building enterprise for further internalization of negative externalities in the conditions of sustainable development]. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Bulletin of Sumy State University. Series: Economics*, 1, 323-329. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2021.1-37> [in Ukrainian].

5. Kryvovyazyuk, I. V. (2018). Napryamy intensyfikatsiyi diyal'nosti pidpryyemstv mashynobuduvannya [Directions of intensification of activity of machine-building enterprises]. *Ekonomichnyy forum – Economic Forum*, 3, 116-122 [in Ukrainian].

6. *State Statistics Service of Ukraine*: Website (2021). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

7. Pidpryyemstva [Enterprises] (2021). *Business guide*: Website. Retrieved from <https://business-guide.com.ua/enterprises?q=&o=&v=550> [in Ukrainian].

Надійшло 13.09.2021 р.